

"Eucharistische hulpmiddelen"

De aanwijzing van de Nederlandse bisschoppen om in corona-tijd "eucharistische pincetten" of "hostie-lepels" te gebruiken is geen oneerbiedig spel met het Allerheiligst Sacrament of een kwestie van smetvrees. Het grijpt terug op de geschiedenis van de vroomheid en de liturgische traditie van de Kerk.

Omwille van de waardigheid van het sacrament van de Eucharistie zijn er uit vroomheid in de geschiedenis van de liturgie pincetten en lepels ontwikkeld. Door heen de eeuwen hebben deze eucharistische hulpmiddelen ook een belangrijke rol gespeeld bij het voorkomen van gezondheidsproblemen in tijden van pest, lepra en epidemieën.

Gebruik van liturgische hulpmiddelen tijdens van epidemieën

Om besmetting te voorkomen en tegelijkertijd de gelovigen niet de troost van de Eucharistie te laten missen, werden er eucharistische pincetten en lepels (die hun oorsprong hadden in de plechtige, pauselijke liturgie) van verschillende lengte ontwikkeld.

Charles Rohault de Fleury, Liturgische Tang in de 13de eeuw, 1884. De staven waren normaal gesproken 1m lang, terwijl in 1720 een priester uit Marseille een lengte van 2,60m voorstelde.

Pietro Paolo Caruana, Bediening van de Communie bij een plaag tijdens de pest van 1813, Nationaal Museum voor Schone Kunsten, Valletta.

Caruana's schilderij stelt een scène voor van de builenpest die de Maltese eilanden van april 1813 tot januari 1814 verwoestte en waarbij meer dan 4.500 mensen op een bevolking van 100.000 mensen omkwamen. In de centrale scène doet een priester de Heilige Communie aan een stervend meisje met behulp van een instrument met lange steel: een tastbare herinnering aan de pest.

Maatregelen voor kerkelijk leven in de corona-tijd

In hun zorg voor de gelovigen zijn de Nederlandse bisschoppen niet alleen in hun aanwijzingen om de Communie uit te reiken via een eucharistisch pincet of hostielepel/schep.

In Europa is aanvankelijk vooral Italië zwaar getroffen door het corona-virus, met name in het noorden waar een groot deel van de bevolking enige maanden voor de uitbraak een griep-inenting heeft gehad waardoor velen extra vatbaar waren. In een protocol betreffende de hervatting van de liturgische vieringen, ondertekend door de Italiaanse regering en de Italiaanse bisschoppenconferentie op 7 mei 2020 wordt in paragraaf 3.4 gesteld dat, tijdens de uitreiking van de heilige communie, de h.Hostie wordt aangeboden door de celebrant of door de buitengewone bedienaar "zonder in contact te komen met de handen van de gelovigen". Deze algemene maatregel is concreet uitgewerkt in o.a. een werkdocument van de Ambroziaanse kerk waar sprake is van "het verdelen van de communie met een pincet".

Ook buiten Europa is het historisch gebruik van deze eucharistische hulpmiddelen bekend. In een recent interview geeft Mgr. Pierbattista Pizzaballa, Apostolisch

Beheerder van Jeruzalem van de Latijnen, voormalig Custos van het Heilig Land, antwoorden op actuele vragen over liturgische maatregelen in corona-tijd. In een blog uitgebracht op 5 maart 2020 voor de website van het Latijns Patriarchaat van Jeruzalem,¹ geeft hij antwoord op de vraag van Saher Kawas:

"Wat zou u zeggen tegen mensen die zeggen dat het veranderen van de liturgische praktijk van het ontvangen van de communie op de tong, zelfs als dit onder bepaalde voorwaarden is toegestaan, zoals het uitbreken van een virus, een teken van gebrek aan geloof is".

De aartsbisschop antwoordde:

"In het museum van de Custodia van het Heilige Land kunt u nog steeds de pincet zien die de priester tijdens de plagen gebruikte om de communie aan de slachtoffers van de plaag te geven. Is dit een gebrek aan geloof? Natuurlijk niet. Het was een kwestie van voorzichtigheid, een middel om anderen niet te besmetten. Geloof is geen vervanging voor rede. God heeft ons een brein gegeven, een intelligentie om te gebruiken en te ontwikkelen, om ons leven en dat van anderen die aan ons zijn toevertrouwd te behouden. Het gebruik van onze intelligentie is niet tegen het geloof. Geloof zonder redenen is als een ziel zonder lichaam. We hebben beide nodig."

Eucharistische pincet, Heilig Land Musuem, Jeruzalem.

Eucharistische hulpmiddelen ingegeven door vroomheid

Eucharistische hulpmiddelen hebben in de eerste plaats een liturgische betekenis, te vinden in de waardigheid van het sacrament. De geschiedenis van het omgaan met het Allerheiligst Sacrament is heel uitgebreid en goed onderzocht.² Wat betreft het omgaan met de H.Communie zijn de bekendste liturgische hulpmiddelen de zg. fistel, de pateen, de pyxis, de eucharistische lepel, het eucharistische pincet, de monstrans en het tabernakel.

Terwijl we vandaag de dag de plaag van de 21e eeuw beleven met een groeiende bezorgdheid over de overdracht van ziekten via de H.Communie, is het interessant en nuttig om de verschillende vormen van het ontvangen van de H.Communie met behulp van liturgische hulpmiddelen na te gaan die de Latijnse Kerk in de loop der

¹ <https://www.lpj.org/posts/archbishop-pizzaballa-we-must-not-approach-eucharist-as-a-magic-element-the-union-with-christ-doesnt-cancel-our-humanity.html>

² In de *Enciclopedia dell'Arte Medievale* (2000) beschrijft M. Di Berardo de rijke geschiedenis van de liturgische hulpmiddelen (Utensili liturgici): [http://www.treccani.it/enciclopedia/utensili-liturgici_\(Enciclopedia-dell-Arte-Medievale\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/utensili-liturgici_(Enciclopedia-dell-Arte-Medievale)/). Instructief is ook het artikel "Eucharistic Utensils" van Lucas Viar (6 april 2020) op <https://www.liturgicalartsjournal.com/2020/04/eucharistic-utensils.html>

eeuwen heeft gebruikt. Terwijl hun uiterlijke vorm te danken was aan zorgen bij het omgaan met het Heilig Sacrament en ze een ceremonieel karakter kregen, waren ze ook heel praktisch voor de toediening van de Heilige Communie aan de gelovigen in periodes van pest of wanneer men de heilige hostie niet zonder gevaar kon uitreiken en nuttigen.

Fistel

In Romeinse kringen in de tijd van paus Gregorius de Grote (590-604) werd de *fistula* gebruikt om het heilig bloed van Christus aan de gelovigen uit te reiken. Zo vermeldt een Ordo Romanus "Diaconus tenens calicem et fistulam, stet ante episcopum, usquedum ex sanguine [...] Christi, quantum voluerit sumat, et sic calicem et fistulam subdiacono commendat".³ De *fistula* (soms aangeduid als *sciphum*) werd ook in de karolingische tijd in Frankrijk gebruikt. De inventarislijsten van liturgische voorwerpen uit de 12e en 13e eeuw laten een grote toename van de *fistula* in allerlei vormen en uitvoeringen zien. Bij de kerkschat van de kathedraal van Mainz ten tijde van aartsbisschop Cristiano (1249-1251) wordt bijv. vermeld: "Erant fistulæ quinque ad communicandum argenteæ deaurate". In onze tijd is van de h. Paus Paulus VI bekend dat hij, wanneer het anders nauwelijks mogelijk was, het h. Bloed nuttigde via de fistel.

Eucharistische pincet

Het gebruik van een eucharistisch pincet is waarschijnlijk pas laat in gebruik genomen en beperkt tot de plechtige vieringen of de pauselijke liturgie. Oorspronkelijk werd zo'n pincet gebruikt om een partikel van de H. Hostie in de kelk met de geconsacreerde wijn te laten vallen. In bijv. de lijsten van pauselijke schatten uit de Avignonse periode – met variaties in terminologie: *tentacula, furcheta* – worden verschillende hulpmiddelen genoemd die tot doel hadden "ad recipiendum hostiam in calice".⁴ In de Romeinse context wordt in de tweede helft van de 14e eeuw in het *Liber de caeremoniis Sanctae Romanae Ecclesiae* vermeld "*cum tenaculis de auro hostias consecratas*" (PL, LXXVIII, col. 1332).

Eucharistische lepel

In de geschiedenis van de eucharistische liturgie is het zg. *cochlearium* voor verschillende doeleinden gebruikt. Aanvankelijk functioneerde de eucharistische lepel als een ampul, dwz om enkele druppels water toe te voegen aan de te consacreren wijn. Uit de tijd van Innocentius VI (1352-1362) wordt bijv. melding gemaakt van "2 cloquearia parva de lapidibus munitis de argento et caudis suis de argento pro aqua ponenda in calice". Uit de eucharistische liturgie van Cluny in de 11^e eeuw is een ander gebruik van de eucharistische lepel bekend, waarbij de celebrant "hostiam cum cochleari super patenam" plaatste,⁵ en waarbij de lepel dus gebruikt werd om de H. Hostie (of partikels) niet met de handen aan te raken. In de oosterse ritus wordt de

3 M. Andrieu, Les "Ordines Romani" du haut Moyen Age (Spicilegium sacrum Lovaniense, 11, 23-24, 28-29), 5 voll., Leuven 1931-1961 (Restricted anast. 1961-1974), deel II, p. 361.

4 H. Hoberg, Die Inventare des päpstlichen Schatzes in Avignon 1314-1376 (Studies en Teksten, 111), Vaticaanstad 1944, p. 475.

5 Udalrico, Consuetudines Cluniacenses, II, 30; PL, CXLIX, col. 724.

eucharistische lepel tot op de dag van vandaag gebruikt voor het uitreiken van de H.Hostie gedrenkt in het H.Bloed. In de westerse ritus is dit gebruik van de eucharistische lepel bewaard gebleven voor de toediening van het Viaticum, meestal in de vorm van een H.hostie (of een partikel ervan) opgelost in water.

Ten tijde van de pest werd veel gebruik gemaakt van de zg. hostie-lepel bestaande uit een lange staaf met een kleine platte schijf aan het eind. François Ranchin, een prestigieuze Franse arts uit de 17e eeuw, geeft aan dat de hostie-lepel minstens 20 centimeter lang had moeten zijn, met aan het eind een ring, waar de Hostie zou worden geplaatst.